

MITROPOLIA MOLDOVEI ȘI BUCOVINEI

**DOUĂ SECOLE DE ÎNVĂȚĂMÂNT
TEOLOGIC SEMINARIAL (1803-2003)**

Volum aniversar tipărit din inițiativa
I. P. S. DANIEL
Mitropolitul Moldovei și Bucovinei

Coordonatori:
Pr. Lect. Dr. Mihai Vizitiu, Consilier eparhial;
Pr. Dragoș Bahrim și Adrian Timofti, profesori la
Seminarul Teologic Ortodox – Iași

IAȘI, 2003

Învățământul teologic seminarial în Biserica Ortodoxă Română

Pr. Prof. Univ. Dr. Mircea Păcurariu

S-a susținut mereu că până la începutul secolului al XIX-lea, - când s-au întemeiat seminariile teologice - cunoștințele de carte ale preoților români s-ar fi limitat la strictul necesar pentru săvârșirea slujbelor bisericești: scrisul, cititul, cântările bisericești, rânduiala slujbelor și învățături reduse de teologie la nivel de catehism. Afirmția este valabilă numai în parte, mai cu seamă pentru preoții din mediul rural.

Profesorul Ștefan Bârsănescu a dovedit că între anii 1490-1585 a funcționat o școală la mănăstirea Putna, la care au activat profesori de mare prestigiu ca : Eustatie „ritor, domesticos și protopsalt”, la sfârșitul secolului al XV-lea și începutul celui următor, Antonie protopsaltul, la mijlocul secolului al XVI-lea, „ritorul și scolasticul” Lucaci, atestat documentar în 1581. Școala avea caracterul unui seminar, în care se studiau discipline teologice și umaniste, pravilele, noțiuni de astronomie și calcul pascal, muzica bisericească.

Alți candidați la preoție își dobândeau învățătura în numeroasele școli bisericești din toate „țările“ românești, în școlile care funcționau pe lângă centrele eparhiale (București, Râmnic, Buzău, Argeș, în Țara Românească, Iași, Roman, Rădăuți și Huși în Moldova, Alba Iulia în Transilvania). Unii preoți din orașe sau cei de la parohiile „domnești” se vor fi pregătit și în școlile superioare înființate de domnii țării: „Colegiul” lui Vasile Lupu de la mănăstirea Sfinții Trei Ierarhi din Iași, apoi Colegiul greco-latin din Târgoviște, întemeiat în 1646, deci în timpul lui Matei Basarab, Academia de la Sf. Sava din București, înființată în 1679 sub Șerban Cantacuzino și reorganizată în 1694 sub Constantin Brâncoveanu. În Transilvania, o școală cu vechi tradiții a fost cea de pe lângă biserica Sf. Nicolae din Scheii Brașovului, fondată încă de la sfârșitul secolului al XV-lea, și

reorganizată în 1597 de protopopul cărturar Mihai, colaboratorul lui Coresi. Din documentele timpului rezultă că unii tineri transilvăneni se pregăteau pentru preoție în școlile mănăstirești din Țara Românească și Moldova (Cozia, Argeș, Colțea, Neamțu etc.).

Luminatul domn Constantin Mavrocordat, în repetatele sale domnii în Țara Românească și Moldova, în cursul cărora a inițiat o serie de reforme, a urmărit – între altele – și ridicarea nivelului de pregătire și a stării materiale a clerului de mir și monahal. Astfel, prin așa-numitul „așezământ” sau „constituție” din 1741 din Moldova, marii boieri, mănăstirile și preoții erau scutiți de dări. În schimb, toți slujitorii Bisericii erau îndatorați să învețe carte ca apoi să îndrume și ei pe alții. În *Cronica* atribuită lui Enache Kogălniceanu se relatează că: „s-a apucat de capul preoților să-i învețe carte, frământându-i în tot chipul”. Toți preoții au fost obligați să se prezinte pentru 40 de zile „la vlădicie”, adică la centrele eparhiale, pentru învățatură și practică liturgică. La sfârșit erau examinați, urmând ca aceia care nu vor corespunde, să fie „canonisiți”. De asemenea, a dat dispoziții ca preoții și diaconii fără pregătire să fie puși la bir, în rând cu țărani. „Și așa de mare frică aveau bieții preoți și diaconi - continuă același cronicar - că începuse Constantin Vodă a orândui preoți învățați de îmbla prin toate ținuturile și prin toate satele ca să vadă ce fel de cetanie fac pe la biserici, la care nu putem scrie ce frică trăgeau bieții preoți, că se apucau la bătrânețe să învețe carte.”

În cea de-a treia domnie (1748-1749), a continuat lucrarea de luminare a clerului moldovean. În aceeași Cronică se relatează că toți preoții și diaconii din Iași au fost obligați să se prezinte zilnic la biserica Curții domnești, unde li se predau rânduielile slujbelor bisericești de către „un preot ce-l avea Măria Sa învățat la carte grecească și românească... de care foarte se spăriese preoții și care nu prea știa carte, se apuca de învăța de-al doilea...” În același timp, ierarhii au primit dispoziții să nu mai hirotonească nici un preot sau diacon neștiutor de carte. Pe temeiul acestei dispoziții, mitropolitul Nichifor (1739-1750) a hotărât, la 9 iunie 1749, ca în școlile care funcționau pe lângă bisericile din Iași, tinerii care doreau să devină preoți să învețe mai mult decât alții, spre a deprinde bine toate rânduielile slujbelor bisericești.

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea apar primele încercări de înființare a unor școli speciale pentru pregătirea clerului. De pildă, în 1764, Ștefan Racoviță, domnul Țării Românești, a înființat o școală pe lângă biserica Sf. Dumitru din Craiova, în care să se pregătească și candidații la preoție. În 1775 s-a înființat o altă școală de acest gen, la mănăstirea Obedeanu din Craiova. În 1776, Alexandru Ipsilanti a rânduit un dascăl la Mitropolia din București, care să instruiască pe cei ce voiau să ajungă preoți. Nu știm cât timp și în ce mod au funcționat aceste școli.

În Moldova s-a înființat o școală specială pentru pregătirea clerului la mănăstirea Putna, în 1774, prin strădaniile fostului mitropolit Iacob Putneanul (1750-1760) – acum retras aici –, și ale învățatului arhimandrit Vartolomei Măzăreanu. Dintr-un certificat școlar eliberat în 1778 tânărului Isaia Baloșescu (mai târziu episcop al Bucovinei), rezultă că în școala de la Putna se studia: Ceaslovul, Psaltirea, Octoihul, Catehismul (românește și rusește), Muzica psaltică, Gramatica, Geografia (după manualul episcopului Amfilohie al Hotinului), Retorica, Istoria bisericească, „Scurtata teologie platonescă” (deci Catehismul lui Platon al Moscovei) ș.a. Școala de la Putna a funcționat puțin timp (la 19 septembrie 1782 era menționat ca dascăl de latină și greacă un călugăr cu numele Ilarion). În urma ocupării părții de nord a Moldovei de către austrieci (1775), prin Regulamentul de organizare a Bisericii Ortodoxe din 1786, s-a înființat o școală teologică la mănăstirea Sfântul Ilie de lângă Suceava, ctitoria lui Ștefan cel Mare, pusă sub conducerea arhimandritului sârb Daniil Vlahovici.

La 1 noiembrie 1796 – desigur la îndemnul episcopului Iosif al Argeșului – mitropolitul Dositei Filitti al Ungrovlahiei, a cerut acordul lui Alexandru Ipsilanti (a doua domnie, 1796-1797), ca mănăstirea Antim din București să devină metoc al noii Episcopii de la Argeș, urmând ca în ea să se deschidă și o „școală pentru cei ce vor fi ca să intre în treapta preoției, din toate eparhiile, orânduindu-se un dascăl ca să fie pentru catihisis al acestora.” Aprobând cererea mitropolitului, în martie 1797 s-a înființat școala de pregătire a preoților din cuprinsul Mitropoliei Ungrovlahiei, numită și „de grămățici”, „de târcovnici” sau „de candidați”. Școala funcționa la mănăstirea Antim și avea un singur dascăl. Din certificatele eliberate absolvenților ei, rezultă că se predau cunoștințe elementare de Citire, Aritmetică, Istorie sfântă și Catehism. Nu se cunosc numele primilor dascăli ai școlii. Primul atestat documentar a fost călugărul transilvănean Ierotei, numit prin 1820. Școala a funcționat până în 1847.

1. Înființarea Seminarilor din Moldova

Prima școală teologică ortodoxă românească organizată temeinic a fost Seminarul de la Socola, de lângă Iași, care s-a înființat în anul 1803, prin strădaniile mitropolitului Veniamin Costachi și cu sprijinul binevoitor al domnitorului Alexandru Moruzi (1802-1806). La rugămintea mitropolitului și a marilor boieri, la 26 iulie 1803 domnitorul a dat un hrisov, prin care dispunea transferul călugărilor de la Socola la Agapia, iar al călugărilor de acolo la alte mănăstiri. Apoi, printr-un nou hrisov, cu data de 1 septembrie 1803, a decis ca la mănăstirea Socola „să se așeze o

școală cu dascăli moldovenesți, cari să fie pentru învățătura feciorilor de preoți și diaconi, care, la vremea lor, numai dintr-aceia să se hirotonească preoți și toate veniturile acestei mănăstiri să fie pentru plata dascălilor și a altor trebuincioase a școalei.” În anul următor, tot la stăruințele mitropolitului, același domn a acordat Seminarului o subvenție anuală de 2500 de lei din vistieria țării. Din actele vremii, rezultă că la început se primeau în seminar numai fiii de preoți și diaconi, fapt pentru care se și numea „școala de catihisie” sau „școala pentru învățătura feciorilor de preoți”. În 1840, domnitorul Mihail Sturdza, ca o recunoaștere a meritelor marelui ei ctitor, a hotărât ca școala să poarte numele de „Seminaria Veniamină”.

Seminarul a fost pus sub conducerea arhimandritului *Sofronie* (1803-1812), urmat de arhimandritul *Isaia Giușcă* (1812-1834). În primii ani de existență, au funcționat numai trei profesori: *Enache Alboteanu* la Limba română, călugărul *Ioil* la disciplinele religioase și dascălul *Constantin* la Cântările bisericești. Cu timpul, s-au adăugat și alte materii. De exemplu, în 1815 se învățau următoarele discipline: Limba română și Gramatica, Limba latină, Aritmetica, Istoria universală, Logica, Filosofia, Retorica, disciplinele teologice și Cântările bisericești.

Preocupat de ridicarea continuă a nivelului de pregătire a elevilor seminariști, mitropolitul Veniamin a trimis în Transilvania, în 1820, pe marele cărturar Gheorghe Asachi, să caute dascăli pricepuți pentru școala sa. Asachi a adus patru profesori: pe *Ioan Costea* (pentru Retorică și Poetică), *Ioan Manfi* (Latină), *Vasile Fabian-Bob* (Teologie) și *Vasile Pop*, director și profesor de Filosofie și Filologie, toți cu studii superioare. Păcat că după un an de activitate, au fost nevoiți să se reîntoarcă în Transilvania din cauza evenimentelor din anul 1821 (a rămas la Iași numai Vasile Fabian-Bob).

Mitropolitul Veniamin a fost preocupat în permanență de recrutarea unor noi cadre didactice cu pregătire superioară. Astfel, între anii 1834-1839 și 1840-1841, a încredințat conducerea școlii bănățeanului *Damaschin Bojâncă* (1802-1869), pe atunci „jurisconsultul” Moldovei, iar mai târziu profesor la Academia Mihăileană din Iași, urmat de bucovineanul *Vladimir Suhopan*, pe atunci arhimandrit, iar mai târziu arhieru cu titlul de Irinopoleos.

Între 1842 și 1860, Seminarul a fost condus de arhimandritul (apoi arhieru) *Filaret Scriban* (1811-1873), fost bursier al mitropolitului Veniamin la Academia duhovnicească din Kiev, care i-a conferit titlul de magistru în Teologie. Noul rector a reușit să organizeze Seminarul în două cicluri, fiecare cu patru clase, să introducă noi materii de studii și să recruteze noi cadre didactice fie dintre absolvenții mai buni ai

Seminarului, trimiși la studii peste hotare, fie dintre cărturarii transilvăneni trecuți în Moldova. Iată câțiva profesori din această perioadă: arhimandritul *Ghermano Vida*, originar din Maramureș pentru Limbile greacă și latină, arhimandritul *Neofit Scriban*, pentru Istorie, Filosofie, Greacă și Retorică (14 ani), ieromonahul *Melchisedec Ștefănescu*, magistrul în Teologie și Litere de la Academia duhovnicească din Kiev, pentru disciplinele teologice, *Hristofor (Teoctist) Scriban*, „candidat” în Teologie la aceeași Academie, pentru Istorie și Geografie, *Dr. Anton Velini*, pentru Istorie și Filosofie, ieromonahul *Isaia Teodorescu* („popa Duhu” al lui Creangă), ieromonahul *Isaia Vicol*, mai târziu episcop de Roman, ieromonahul *Isaia Dârțu*, mai târziu arhieru și alții. Numeroși absolvenți au fost trimiși – cu ajutorul lui Filaret Scriban –, să aprofundeze studiile teologice, fie în Rusia, fie în Grecia (Melchisedec Ștefănescu și Teoctist Scriban la Kiev, Ioan Mandinescu și August Scriban la Petersburg, Climent Nicolau și Gheorghe Erbiceanu la Atena, Ghenadie Enăceanu la Halchi, Vasile Agapie la Paris), iar după reîntoarcere au fost numiți profesori.

În anul 1846 s-au organizat așa-numitele „școli catehetice ținutale”, cu un program de studii redus, urmând ca dintre absolvenți să se recruteze candidați pentru seminar, iar la nevoie, să fie și hirotoniți. Conducătorii acestor școli ținutale se numeau „cateheți” și erau recrutați dintre absolvenții Seminarului. Ele funcționau în următoarele orașe: Iași, Piatra Neamț, Fălticeni (cunoscută și din „Amintirile” lui Ion Creangă), Botoșani, Roman, Bacău, Focșani, Huși, Bârlad, Vaslui, Tecuci și Galați. Școlile catehetice au funcționat până la 15 decembrie 1859, când au fost transformate în școli primare.

Seminarul a primit o grea lovitură din partea mitropolitului Meletie Lefter (1844-1848), care a redus cursurile de la 8 clase la 4, cu materii de studiu elementare, măsură aprobată și de domnitorul Mihail Sturdza, la 23 ianuarie 1848. Mulți profesori au rămas fără catedre. O schimbare a lucrurilor în bine s-a petrecut abia începând cu anul 1851, când în scaunul mitropolitan a fost ales Sofronie Miclescu. În același an, Adunarea obștească a țării a votat „Legiuirea pentru organizarea învățăturilor bisericești în Moldova”, aprobată de domnitorul Grigore Alexandru Ghica (1849-1856), la 7 iulie 1851. Prin această lege se prevedeau trei tipuri de școli teologice: școlile bisericești ținutale (catehetice), cu doi ani de învățătură, ele fiind mai mult școli elementare, pregătitoare pentru seminar, secția primă a seminarului, pentru „clirosul de mai jos”, cu patru ani de studii, și secția a doua a seminarului, pentru „clirosul mai înalt”, tot cu patru ani de studiu. Prin aceeași legiuire s-a hotărât înființarea a două noi seminarii, cu patru clase (secția primă): la Roman și la Huși. Conducerea

generală a seminariilor era încredințată unei epitropii, formată din mitropolit, cei doi episcopi sufragani și din ministrul „averilor bisericești” (culte). Seminarul de la Socola era condus de un „comitet duhovnicesc”, format din rectorul, inspectorul (spiritualul), catehetul, iconomul și secretarul seminarului respectiv.

Ca să ne dăm seama de nivelul de pregătire al candidaților la preoție de atunci, vom prezenta programa analitică a celor trei tipuri de școli teologice. La școlile ținutale se predă: Scrisul, Cititul, Aritmetica, Istoria sfântă, Catehismul, Tâlcuirea rânduielilor bisericești și Muzica; la seminarul inferior: Gramatica, Artimetica, Geografia, Istoria, Greaca, Rusa (facultativ), Istoria bisericească, Retorica, Dogmatica, Pastorală, Muzica și Tipicul, iar la seminarul superior: Istoria bisericească, Istoria universală, Latina, Franceza, Retorica, Logica, Psihologia, Istoria filosofiei, Arheologia biblică, Ermineutica, Scripturistica, Eclesiastica, Teologia Fundamentală, Teologia Morală, Teologia Polemică și Dreptul canonic. În anii următori s-au introdus și ore de Fizică, Agronomie și Medicină. Cursurile Seminarului Veniamin s-au ridicat treptat la opt ani de studii.

În anul 1852, s-au deschis și cursurile Seminarului din *Huși*, condus din 1853 de învățatul călugăr ardelean *Nifon Bălășescu* (1806-1880), iar din 1856 de arhimandritul *Melchisedec Ștefănescu*, viitorul episcop.

Seminarul din *Roman* s-a înființat abia în anul 1858, la început cu două clase, cărora li s-au adăugat alte două în anii următori, condus până în 1882 de preotul *Dimitrie Matcaș* (1820-1893), unul din preoții de elită ai timpului.

În aceeași perioadă a funcționat pentru scurt timp, un Seminar la *Mănăstirea Neamțu*. În anul 1855, domnitorul Grigorie Ghica al Moldovei a numit stareț al acestei lavre pe arhimandritul Dionisie Romano (1806-1873), originar din Săliștea Sibiului, viitor episcop de Buzău. Printre realizările din scurta sa stăreție menționăm înființarea unei școli primare și a unui gimnaziu în Târgu Neamț, iar în incinta mănăstirii a înființat un seminar, „seminaria sfintelor mănăstiri Neamțu și Secu”, în 1856, urmând să se deschidă și o facultate de teologie, formând în felul acesta, patru cicluri școlare, fiecare cu patru ani (școală primară, gimnaziu, seminar și facultate). În fruntea Seminarului a fost numit ieromonahul *Ghenadie Popescu* (1808-1876), originar din Banat, cu studii teologice la Arad și juridice la Pesta. La foarte scurt timp, arhimandritul Dionisie a fost înlăturat de la conducere mănăstirii, așa încât Seminarul n-a mai funcționat mult, iar Ghenadie a trecut ca profesor la Seminarul din Roman, apoi la cel din București.

O bună parte din profesorii celor trei seminarii eparhiale moldovene s-au îngrijit de întocmirea unor manuale pentru elevii școlilor la care

funcționau. La Seminarul de la Socola s-au folosit – în primele patru decenii de existență – multe din traduceri mitropolitului *Veniamin Costachi* (*Tâlcuirea celor șapte Taine*, 1807, *Istoria Vechiului și a Noului Testament*, 3 vol. 1824, *Dreptslăvitoea învățatură a lui Platon al Moscovei*, 1839, *Istoria bisericească a lui Meletie al Atenei*, 5 vol. 1841-1843) sau traduceri făcute de alții la îndemnul său (de pildă *Tâlcuirea cu amănuntul a pravoslavniciei credințe* a Sf. Ioan Damaschin, 1806 etc.). Se foloseau, pentru început, și o serie de cursuri care circulau în manuscris.

Primele manuale propriu-zise care au văzut lumina tiparului s-au datorat rectorului *Filaret Scriban*, în mare parte traduceri și prelucrări după cele rusești. Așa au fost: lucrarea pastorală *Epistolii sau scrisori despre datoriile sfintei dregătorii preoțești*, a lui Alexandru Scarlat Sturdza, (2 vol., 1843), *Mărturisirea ortodoxă* a lui Petru Movilă (1844), *Catehisis în scurt* (1846), *Istoria sfântă pe scurt* (1847 și alte ediții), *Morala creștinească* (1855), *Sfințita Ermineutică* (1858), *Istoria bisericească pe scurt* (1858 și alte ediții), *Istoria bisericească a românilor pe scurt* (1871) și altele rămase în manuscris.

O activitate tot așa de rodnică a desfășurat *Melchisedec Ștefănescu* în timp ce era profesor la Socola, apoi la Huși, prelucrând sau traducând manuale din rusește, pentru aproape toate disciplinele: *Manualul de Liturgică* (1853 și 1862), *Manual de tipic* (1854), *Teologia Dogmatică* după Antonie al Kievului (1855), *Scurtă introducere în cursul științelor teologice* (1856), *Catehismul ortodox* după Filaret al Moscovei (1858), *Introducere în sfintele cărți ale Vechiului și Noului Testament* (2 vol.), *Teologia pastorală* (1862) și o serie de alte manuale care au rămas în manuscris. Alte manuale au scris profesorii *Teoctist Scriban*: *Sfințita istorie a Noului Testament*, *Omiletica*, (2 vol.), *Neofit Scriban* (un manual de Istorie, un manual de Greacă în 2 vol.).

2. Înființarea Seminarilor în Țara Românească

Arătam mai sus că prima școală de pregătire a clerului în Țara Românească a fost școala de „grămătică” sau de „șarcovnici” de la Mănăstirea Antim. După aproape doi ani de discuții și propuneri în „Adunarea Obștească” a țării, prin „Legiuirea pentru seminaruri, protopopi și preoți”, adoptată în primăvara anului 1834, s-a hotărât să se înființeze seminariile teologice cu 4 clase pe lângă Mitropolie și cele trei eparhii sufragane. În mai 1835, Obșteasca Adunare a țării a hotărât ca după 1 ianuarie 1839 să nu se mai hirotonească absolvenți ai școlilor catehetice, decât în cazul când nu erau absolvenți de seminariile în număr suficient. La 2 februarie 1836 s-au deschis cursurile Seminarului din București, cunoscut apoi sub numele de „Seminarul Central”. A fost pus sub conducerea ieromonahului

Ierotei, menționat mai sus, care îndruma și „școala de țârcovnici”. Primul profesor a fost *Nicolae Bălășescu*, călugărit mai târziu sub numele de Nifon, originar din Hașag-Sibiu, cu pregătire juridică și filosofică la Cluj și Oradea, absolvent al Institutului teologic din Arad. Trecut în Țara Românească, a fost un an dascăl la școala de țârcovnici, iar din 1836 profesor la Seminarul din București. În această calitate a depus multă stăruință pentru bunul mers al școlii, lucru ce rezultă din cuvântările rostite de el la diferite festivități, din regulamentele alcătuite de el (cuprind unele puncte care ar putea fi valabile și azi), din programele analitice, care arată temele pe care le trata la cursuri, din manualele didactice pe care le-a tipărit. Din 1853 a fost rector al Seminarului din Huși, apoi profesor de Religie la unele licee din București, iar spre sfârșitul vieții s-a ocupat cu organizarea școlilor românești din Dobrogea. Între 1837-1843 a funcționat la Seminarul din București un al doilea profesor, *Zaharia Boerescu* (1809-1884), cu studii de teologie la Vârșeț. În 1843 a fost chemat ca profesor și director *Dionisie Romano* (1806-1873) – care funcționase până atunci ca „profesor național” la Buzău, iar mai târziu va ajunge episcop tot aici. Câțiva ani mai târziu, au fost numiți *Ioan Ghermănescu*, fost bursier al mitropolitului Neofit în Rusia, care a funcționat peste 30 de ani, *Ilie Benescu*, fost bursier la Atena și alții. Ca profesor de Muzică bisericească a funcționat un timp marele psalt *Anton Pann*. Cursurile Seminarului s-au ținut, la început, în chiliile mănăstirii Antim, apoi pe lângă alte biserici; între anii 1866-1901 s-au ținut în casele din fața bisericii Sf. Spiridon Nou (str. Șerban Vodă de azi).

La 15 august 1836 s-au deschis cursurile Seminarului din Buzău. Episcopul Chesarie (1825-1846) n-a putut lua parte la festivitatea deschiderii cursurilor, dar a trimis o scrisoare plină de povătuiri tinerilor seminariști, citită de învățatul arhimandrit Eufrosin Poteca. La scurt timp, prin strădaniile episcopului Chesarie s-a ridicat o clădire nouă pentru seminar, terminată în 1838, folosită până azi, cu adaptările și renovările necesare. Primul director și profesor a fost ardeleanul *Gavriil Munteanu* (1812-1869), căruia i se datorează întreaga organizare a școlii. În timp ce era profesor aici, a editat - împreună cu ierodiaconul Dionisie Romano - ziarul *Vestitorul bisericesc* (1839-1840). În 1844 s-a transferat la Seminarul din București, în anul următor a ajuns director și profesor la Seminarul din Râmnic, iar în 1850 episcopul Andrei Șaguna din Sibiu l-a numit profesor - apoi director - la noul Gimnaziu ortodox român din Brașov. Locul său la Buzău a fost ocupat tot de un ardelean, *Petru Suciu* (1815-1891), mai târziu profesor la Facultatea de Drept și rector al Universității din Iași. În anii următori au mai fost angajați ca profesori *Dimitrie Racoviță*, cu studii la Atena (1851) și *Dumitru Pârâianu*, cu studii la Kiev și Moscova (în 1859).

Seminarul de la *Argeș* s-a deschis tot în 1836. Primul director a fost pitarul *Stanciu Vătășescu*. Din 1843 a funcționat ca profesor, pentru aproape două decenii – un timp și ca inspector –, *Zaharia Boerescu*, pe care l-am amintit mai sus. Câțiva ani a funcționat ca director și profesor de Cântări bisericești renumitul psalt *Ghelasie Basarabeanu*.

La 8 noiembrie 1837, se deschid și cursurile Seminarului din *Râmnicu Vâlcea*. Primul „inspector” și profesor a fost protopopul *Radu Tempea* (c. 1796-1850), al șaselea slujitor al bisericii Sf. Nicolae din Scheii Brașovului, din tată în fiu, cu acest nume. A activat la Seminarul din Râmnic până în 1845, când s-a retras la schitul Flămânda-Argeș. A tipărit câteva broșuri și a întocmit manuale didactice, rămase în manuscris. Paralel cu el a funcționat ca profesor preotul *Vasile Teodorovici* sau *Teodorescu* († 1842), tot un transilvănean. În 1845, postul lui Tempea a fost ocupat pentru trei ani de *Gavriil Munteanu*, care funcționase până atunci la Buzău și la București. Din cauza unui incendiu, între anii 1847-1848, Seminarul a funcționat în Mănăstirea Bucovăț lângă Craiova, din 1851 la Craiova, iar în 1854 episcopul Calinic cel Sfânt l-a readus la Râmnic.

De notat că toate seminariile aveau patru ani de studii. Se primeau absolvenți de școli primare, ai școlii de grămătică și chiar candidați cu pregătire mai puțină, dar care cunoșteau scrisul, cititul și rânduielele bisericești. Întreținerea lor o făceau eparhiile respective.

Se întâlnesc și în Țara Românească preocupări pentru tipărirea de manuale pentru uzul seminariilor teologice. Este adevărat că numărul lor a fost mai redus în comparație cu al celor din Moldova. Notăm, între altele, lucrarea învățatului arhimandrit Eufrosin Poteca (1788-1858), deși n-a fost profesor de seminar, *Sfânta Scriptură pe scurt cuprinsă într-o sută și patru istorii, urmată de un mare Catehism pentru seminare* (1836, reeditată în 1847, iar Catehismul singur în 1857; partea întâi tradusă din germană, a doua din greacă, aceasta fiind o prelucrare grecească a Catehismului lui Platon al Moscovei). O serie de manuale au fost scrise de entuziastul profesor Nicolae (Nifon) Bălășescu: *Gramatica română pentru seminare* (Sibiu, 1848, ed. a II-a București, 1850), *Isagogica sau introducerea în cărțile Sfintei Scripturi a Vechiului și Noului Testament* (Iași, 1854 și București, 1858), *Epistolele și Evangheliile Duminicilor și ale sărbătorilor de peste tot anul pentru seminarii* (București, 1858, 1861, 1864), *Istoria biblică a Testamentului Vechi sau Sfânta Scriptură prescurtată* (Iași, 1860) și o serie de alte manuale rămase în manuscris. Dionisie Romano, de asemenea, a întocmit câteva manuale pentru seminarii: *Prescurtare de Ermineutică sacră* (1851), *Prescurtare de Geografie sfântă și veche* (1851), *Catichis tipărit pentru trebuința semi-*

nariei... (Neamtu, 1856), *Principii de Retorică și elocvența amvonului* (2 vol., Iași, 1859). Preotul Ioan (devenit arhimandritul Iosafat Snagoveanu), a tipărit o *Istorie a Vechiului și Noului Testament* (2 vol., 1839-1840), Ilie Benescu, profesor la Seminarul din București, a prelucrat din grecește un manual de *Morală* (1855) și a tradus un manual apusean de *Istorie bisericească* (1858).

Din lipsă de preoți, în Țara Românească au funcționat – paralel cu Seminariile – și cursuri de grămătică, cu o durată de câteva luni. Nevoia lor s-a simțit mai ales după 1848, când cursurile Seminariilor s-au întrerupt pentru trei ani, în urma intrării oștilor străine în țară, cât și datorită faptului că aproape toți profesorii lor participaseră la revoluție.

De pildă, ieromonahul Ierotei, după ce a fost înlăturat de la conducerea Seminarului, s-a ocupat, în continuare, numai de grămătică. În 1843 a fost numit egumen la mănăstirea Glavacioc, unde, se pare că în același an sau la începutul celui următor, a deschis din nou școala de grămătică. La 10 februarie 1849 însuși mitropolitul Neofit – cu aprobarea conducerii de stat, îi încredințează lui Ierotei – acum protosinghel – conducerea școlii. Avem știri despre existența ei până în anul 1852. Dascălul Ierotei a rămas apoi în slujba Episcopiei de Argeș, ajungând, spre sfârșitul vieții, arhimandrit de scaun (vicar). Paralel cu aceasta, avem știri despre o școală de grămătică la Mitropolie (prin 1848), sub conducerea lui Inochentie Chițulescu (viitorul episcop de Buzău), la Episcopia Râmnicului, unde a funcționat ca profesor, după 1848, ierodiaconul Atanasie Stoenescu, și la Episcopia Buzăului, la care a funcționat un timp ierodiaconul Dionisie Romano, amândoi ajunși mai târziu episcopi la acele eparhii.

Aceste „școli” dădeau absolvenți „fără altă știință decât aceea a rânduielilor bisericii”, după cum recunoștea însuși mitropolitul Nifon. Ele erau o îmbinare de școală elementară și „profesională”. Cursurile nu aveau o durată fixă, ci variaua între cinci luni și doi ani. Din unele „atestare” eliberate absolvenților școlii de grămătică din Buzău, rezultă că la aceasta nivelul de predare era mai ridicat față de al școlii lui Ierotei (avea în programă și Geografia, Sintaxa, Pastorală și Chiriadromionul, Istoria bisericească și altele). Școlile de grămătică, tolerate pe lângă seminariile, și-au dus existența până către anul 1863, deși Ministerul Cultelor le suprimase din buget încă din 1861.

Mai notăm că Dionisie Romano, în calitate de episcop al Buzăului (1859-1873), a înființat o școală pentru pregătirea tinerilor monahi la mănăstirea Dălhăuți, în 1859, mutată apoi la schitul Nifon (1861), precum și două școli pentru pregătirea călugărițelor, la schiturile Rătești și Cotești, la care învățau și fete din satele învecinate.

3. Seminarile din România după anul 1860

Stările critice prin care treceau toate Seminarile teologice (schimbări frecvente de profesori, incorectitudini în administrație etc.) au determinat Guvernul din Țara Românească să le pună sub supravegherea Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice, în anul 1860.

De acum înainte, chiriarhii aveau dreptul – după cum se arăta într-o adresă a Ministerului către Mitropolie – „de a priveghea asupra conduitei și moralității elevilor și a celor însărcinați cu creșterea și educațiunea lor, precum și acela de a observa dacă învățăturile teologice se predau în bună orânduială...”, Mitropolia și Episcopiile fiind „puncte intermediare între Minister și Seminar”. S-a instituit tot atunci o comisie formată din profesori de seminar, care au făcut propuneri de reorganizare a seminariilor. Între altele, se propunea ca toate seminarile să aibă șase ani de studii, urmând ca la București să se înființeze un „seminar superior sau central”, care „va servi de academie ecleziastică sau facultate teologică pentru toate eparhiile din țară.” Se cerea, de asemenea, să nu mai fie primiți în seminar tineri care nu au absolvit patru clase elementare, iar la hirotonie să nu mai fie admiși decât absolvenți ai seminarului de 6 ani. Până la urmă, s-a înființat numai clasa a V-a la Seminarul Central, iar celelalte au rămas tot cu patru clase.

În același an s-au luat măsuri de reorganizare și pentru seminarile din Moldova. Cursul inferior al seminariilor (Socola, Roman și Huși) aveau un program identic cu al gimnaziului, la care se adăugau disciplinele teologice. E de notat și faptul că programa seminariilor din Moldova era superioară celor din Muntenia.

În 1862 s-au făcut mai multe propuneri pentru reorganizarea și unificarea seminariilor din noul stat România. Acest lucru s-a realizat numai prin *Legea instrucțiunii publice* din 25 noiembrie 1864, care cuprindea dispoziții detaliate și cu privire la organizarea seminariilor teologice. Legea prevedea două tipuri de seminarii: de gradul I, cu patru clase, pe lângă fiecare eparhie și de gradul II, cu șapte clase, la București și Iași. Toate seminarile erau întreținute de stat, iar Ministerul Instrucțiunii Publice și Cultelor aveau „inspecțiunea superioară a seminariilor, pe când chiriarhii aveau „dreptul de a priveghea starea generală și progresul seminarului din eparhia lor și de a comunica Ministerului despre orice neregularitate, lipsă sau îmbunătățire” (prin aceeași Lege se înființa un seminar catolic la Iași).

Așadar, funcționau Seminarii de gradul II la București și Iași (Socola), iar de gradul I la Râmnic, Buzău, Argeș, Roman și Huși, la care s-a adăugat și noul Seminar de pe lângă Episcopia Dunării de Jos, la Ismail, mutat în 1878 la Galați. Legea din 1864 - completată cu unele dispoziții

ale Consiliului general al Instrucțiunii în 1866 – prevedea ca în cele două cicluri ale seminarului să se predea disciplinele teologice, plus unele discipline laice (Limbile română, greacă, latină, franceză, Istorie, Geografie, Filosofie, Matematică, Fizică, Chimie, Științe naturale, Desen, Caligrafie, Agronomie, Igienă). Legea admitea, pe lângă elevi interni, întreținuți de stat, și elevi externi. Absolvenții primelor patru clase de seminar puteau fi hirotoniți preoți sau numiți învățători sătești, iar cei cu șapte clase ca preoți de orașe, protopopi, membri în consistorii etc.

Legea a fost binevenită, căci a pus rânduială în învățământul teologic și a oprit hirotoniile celor fără pregătire (se cereau pentru hirotonie cel puțin patru clase de seminar). Seminariile au progresat mereu până în anul 1873, când au fost suprimate o serie de catedre (Franceză, Elină, Muzică veche, s-a redus numărul de ore la Matematică). O măsură bună s-a luat în 1885-1886, când s-a interzis frecventarea cursurilor de către elevi externi.

La 19 noiembrie 1872 s-au deschis cursurile Seminarului „Nifon Mitropolitul” din București, întemeiat de bătrânul mitropolit - primat al României. În timpul vieții mitropolitului-ctitor, Seminarul a fost întreținut de el însuși, iar după moartea sa († 5 mai 1875), din veniturile proprietăților sale: un imobil în Calea Rahovei, unde a și fost instalat, 948.000 lei depuși la Banca imperială din Odessa cu o dobândă anuală de 8 %, moșia Letca Nouă – azi jud. Ilfov –, de 4980 pogoane, hanul Dedu în Calea Mogoșoaiei, azi Calea Victoriei. După trecerea sa din viață, Seminarul a rămas în grija mitropolitului Ungrovlahiei și a unei Epitropii, formată din trei mireni, recrutați de obicei din familia ctitorului. Cursurile s-au ridicat până la șapte clase, iar din 1893 la opt clase. Recrutându-și un corp profesoral ales, Seminarul Nifon a ajuns una din cele mai bune școli teologice din țară.

Aproape toate Seminariile și-au construit edificii școlare noi. De exemplu, Seminarul de la Socola a fost mutat la Iași în 1885-1886, la început în case cu chirie, iar în 1893 în fostul palat al lui Mihail Sturdza, acum restaurat. O clădire modernă s-a ridicat și pentru Seminarul Central din București (1901). Pentru Seminarul din Roman, la stăruințele episcopului Melchisedec, s-a cumpărat o casă în 1884, căreia i s-a adăugat o frumoasă clădire în față, existentă și azi.

În anul 1893, au survenit noi schimbări în viața seminariilor teologice, aduse de *Legea clerului mirean și a seminariilor*. Această lege a reorganizat radical învățământul seminarial, ridicând cursurile la opt ani de studii. Se prevedeau două tipuri de seminarii: inferioare, cu trei clase, la Roman, Curtea de Argeș și Râmnic și superioare, cu cinci ani (în total opt clase): „Central” la București și „Veniamin” la Iași. Seminarul „Nifon”

era asimilat seminariilor cu opt clase. Absolvenții seminarului inferior erau primiți în clasa a IV-a a seminariilor superioare pe baza unui examen de admitere sau se puteau înscrie la alte școli secundare. Legea permitea numai hirotonia absolvenților de seminar cu opt clase, iar absolvenții de patru clase, nehirotoniți la data apariției Legii, puteau cere parohii în Dobrogea, sau posturi de cântăreți.

La 9 iulie 1901, în timp ce era ministru al Cultelor și Instrucțiunii Spiru Haret, seminariile inferioare au fost desființate, elevii de la Râmnic și Argeș fiind trecuți la Seminarul Central, iar cei de la Roman la Seminarul Veniamin. Cursurile celor două Seminarii rămase (plus Nifon) s-au redus iar la șapte clase. Peste câțiva ani, lucrurile s-au schimbat în bine, căci același ministru, dându-și seama de lipsa tot mai simțită de preoți, a acceptat să fie redeschise câteva din vechile seminarii, având cursul complet de șapte clase: Seminarul „Sf. Andrei” la Galați și Seminarul din Râmnic în 1908 (până în 1911 la mănăstirea Bistrița), cu numele de Sf. Nicolae, Seminarul „Chesarie episcopul” din Buzău, apoi cele din Roman, Huși și Argeș.

În încheierea acestor știri despre seminariile noastre teologice după anul 1860, consemnăm și câteva nume de profesori de prestigiu din perioada respectivă. De exemplu, Seminarul Veniamin a fost condus, după arhiereul *Filaret Scriban* (1842-1860), de fratele său *Neofit* (1860-1862), arhimandriții *Climent Nicolau*, *Isaia Teodorescu*, *Ieronim Buțureanu* ajuns apoi director și vicar al Mitropoliei din București, *Ieremia Dârțu* – mai târziu arhiereu –, *Nichifor Iliescu* (1872-1876), *Varlaam Răileanu* (1885-1899) – mai târziu arhiereu –, preotul *Pavel Savin* (1899-1921) și alții. Dintre profesori consemnăm pe *Dumitru Stoica*, bănățean, profesor de Latină (1854-1862), *August Scriban*, „candidat în legi”, de la Petersburg (1858-1892), apoi *Constantin Erbiceanu* (1868-1896), *Dragomir Demetrescu* (1882-1892), *Constantin Chiricescu* (1892-1894) și *Dimitrie Boroianu* (1895-1902), mai târziu profesori la Facultatea de Teologie din București, preotul *Dimitrie Iordăchescu* (1894-1929), *George Aramă* (1887-1916), preotul *Ioan Gotcu* (1901-1928), *Vasile Oiaga* (1903-1930), autor de manuale școlare, singur sau în colaborare cu *Dimitrie Boroianu*, *Grigorie Gheorghiu* (1873-1902) și preotul *Teodor Stupcanu* (1904-1929), la Muzică. Dintre profesorii de la disciplinele laice amintim pe *Constantin Praja*, la Istorie, cu studii la Paris, Leipzig și Iena (1894-1930), *Petru Rășcanu* (1872-1889), mai târziu profesor la Facultatea de Litere din Iași, *George Murnu* (1895-1901), cunoscutul elenist, *Dimitrie Cădere* (1904-1915), la Fizică și Chimie, mai târziu profesor la Universitatea din Iași și alții.

Dintre profesorii Seminarului Central notăm pe arhimandriții *Ghenadie Popescu* și *Teoctist Scriban*, care au deținut un timp și funcția de director, Dr. *Nicolae Nitzulescu*, Dr. *Barbu Constantinescu*, arhimandriții și, apoi, arhieriei *Ghenadie Enăceanu*, profesor din 1867 și *Silvestru Bălănescu*, profesor din 1873, iar peste trei ani director, slujbe pe care le-au îndeplinit amândoi până în 1886, când au fost aleși episcopi de Râmnic și respectiv de Huși, teologul de neam grec *Gheorghe Zottu*, *Constantin Erbiceanu*, fost la Socola, apoi la Facultatea de Teologie, preotul *Ștefan Călinescu*, autorul multor manuale didactice, preotul *Constantin Nazarie*, profesor și director, mai târziu profesor la Facultatea de Teologie. La începutul secolului al XX-lea a funcționat mai mulți ani, ca profesor și director, arhimandritul *Iuliu Scriban* (1909-1928), autorul multor lucrări teologice, apoi preotul *Constantin Popescu* (1909-1928), doctor în Teologie, autorul unor lucrări teologice, a unei Gramatici a limbii ebraice (1904) și a unei Gramatici arabe (în manuscris). Dintre profesorii de Muzică bisericească trebuie să-i menționăm pe *Ștefan (Ștefanache) Popescu* (1864-1890) și *Ioan Popescu-Pasărea* (1899-1936), iar la Muzică vocală *Gheorghe Brătianu*. La disciplinele profane de asemenea au funcționat profesori de valoare, cei mai mulți cu titluri superioare dobândite în străinătate, autori de lucrări științifice sau manuale didactice: Dr. *Constantin Georgian*, primul orientalist român modern, Dr. *George Coman* și Dr. *Gheorghe Pop*, amândoi originari din părțile Sibiului, la Limba germană Dr. *Petre Gârboviceanu*, Dr. *Virgil Arion*, Dr. *Cezar Papacostea*, Dr. *Iuliu Valaori*, Dr. *Constantin Litzica*, marele slavist și academician *Ioan Bogdan*, Dr. *Ion Dianu*, *George Moian*, ardelean, apreciat „maestru” de lucru manual, *Ștefan Pop*, un alt ardelean, la studiile agronomice și alții.

Seminarul „Nifon” a avut un corp profesoral tot la fel de ales: *Ghenadie Enăceanu*, primul director (1872-1877), preotul dr. *Constantin Popescu*, profesor și câțiva ani director (1899-1928), preotul *Ștefan Călinescu* (1874-1893), apoi *Gheorghe Zottu* (1875-1877), *Nicolae Nitzulescu* (1882-1903), *Constantin Chiricescu* (1903-1929) și *Ioan Cornoiu* (1903-1913), profesori la Facultatea de Teologie, preotul *Ovidiu Musceleanu* (1907-1923), preotul *Ilie Teodorescu* (1913-1923), viitorul episcop Ilarie de la Constanța, toți pentru disciplinele teologice, *Ștefan Popescu* (1884-1893) și *Ion Popescu-Pasărea* (1893-1936), la Muzica bisericească, *Gheorghe Brătianu* la Muzica vocală (1880-1903) și alții. La aceștia se adaugă alți profesori la disciplinele profane: *Constantin Georgian* la Limba latină (1853-1907), *Constantin Banu*, la Limba română și Istorie (1903-1917) profesorii universitari *Iuliu Valaori* (1903-1917), *George Murnu* (1907-1915) viitor membru al Academiei Române,

și *Cezar Papacostea* (1910-1917) la Limba greacă, *C. Dumitrescu-Iași* (1893-1899 și 1905-1910) la Filosofie, viitorul academician *Gheorghe Țițeica* la Matematică (1895-1908), *Emil Grigorovitz* la Limba germană (1893-1917), un timp bănățeanul *Aurel C. Popovici*, tot la Limba germană și alții.

Dintre absolvenții Seminarilor „Central” și „Nifon” s-au remarcat numeroși oameni de valoare, nu numai în cadrul vieții bisericești, ci și în a celei de stat. De pildă, au terminat Seminarul „Central” medicul de renume mondială *Gheorghe Marinescu*, marele geograf *Simion Mehedinți*, lingvistul *Teodor Capidan*, dr. *Nicolae Ionescu-Sisești*, prof. *Nichifor Crainic*, toți viitori membri ai Academiei Române, prof. *Ștefan Berechet*, mitropolii *Irineu Mihălcescu* și *Nifon Criveanu*, numeroși profesori ai Facultății de Teologie din București, iar la „Nifon” cunoscutul cântăreț de operă *George Folescu*, preotul acad. *Niculae M. Popescu*, mitropolitul *Tit Simedrea*, numeroși profesori de teologie etc. Mulți absolvenți ai Seminarilor „Veniamin”, „Central” și „Nifon”, care n-au intrat în cler, ci au continuat studiile la facultăți laice, au ajuns profesori, avocați, magistrați, medici, ofițeri superiori etc.

La Seminarul din Buzău trebuie menționat bănățeanul *Luca Pavel Călăceanu* (c. 1810- 1870), un profesor și director destoinic (1860-1869), cu studii teologice la Vârșeț și filosofice-juridice la Seghedin și Egger, pe lângă profesorii numiți înainte: *D. Racoviță* și *D. Pârâianu*. Ca profesor de Desen și Caligrafie a funcționat un timp pictorul *Ion Andreescu*, ca profesor de Muzică cunoscutul psalt *Neagu Ionescu*, iar la disciplinele economico-agricole sibianul *Ioan Hențescu* (1864-1893).

La Argeș notăm pe preotul *Gheorghe Drăgănescu*, director din 1864 până în 1901, cel care a scris și istoricul Seminarului, *Dimitrie Protopopescu* (1851-1879), ardeleanul *Vasile Ghejan*, profesor de Latină și Română (1864-1870), *I. T. Dobrescu*, pentru aceleași discipline (1876-1901), un timp *Badea Cireșeanu*, la Desen și Caligrafie (1884-1886), viitor profesor la Facultate de Teologie din București.

La Seminarul din Râmnicu Vâlcea au funcționat, între alții, arhimandritul *Gherasim Saffirin*, un timp director (1878-1885), cu studii la Facultatea de Teologie din Atena, ales apoi episcop la Roman, *Vasile Ghejan*, venit de la Argeș, la Română și Latină (1870-1887), profesorul de Muzică bisericească *Oprea Dumitrescu* (1871-1891), profesorul de Științe Naturale *Dimitrie Radovan*, cu studii în Belgia (1867-1885), preotul *Meletie Răuț* (1888-1901), preotul *Nicolae Filip*, cu studii la Academia duhovnicească din Kiev, fost și director (1895-1901).

La Roman, consemnăm pe preotul *Dimitrie Matcaș*, militant pentru Unirea Principatelor, membru în Divanul Ad-hoc al Moldovei, profesor și

director încă de la înființarea Seminarului, până în 1882, *Ioan Flor* (1861 - 1897), director din 1882, arhiereu-vicar, apoi episcop al Romanului, sub numele de Ioanichie (1897-1899), arhimandritul *Ghenadie Popescu*, originar din părțile Aradului (1860-1864), fost profesor la Seminarul de la Neamțu, apoi la Seminarul Central, pentru scurt timp scriitorul *Calistrat Hogas*, la Română și Latină (1893-1898), preoții *Clement Bontea* (1895-1899) și *Constantin Nazarie* (1895-1898), amândoi cu studii la Academia duhovnicească din Kiev, cel din urmă fost și director, trecut apoi la Seminarul Central și la catedra de Morală a Facultății de Teologie din București, profesorul de Muzică *Vucol Dornescu* (1864-1901).

La Huși au activat preotul *Nicolae Roiu*, întâi la școala catehetică, apoi la Seminar, până în 1886 (40 de ani), arhimandriții – deveniți mai târziu arhierei – *Policarp Popescu* (1860-1876), *Inochentie Moisiu* (1862-1877), fost și director, *Narcis Crețulescu* (1878-1886), autor de lucrări referitoare la trecutul mănăstirilor moldovene, profesorul ardelean *Petru Bărgăoanu* (1864-1893), la Română și Latină, autor de manuale didactice și culegeri folclorice, *Grigorie Crețu* la aceleași discipline, cunoscut pentru cercetările sale privitoare la vechile manuscrise românești, ierodiaconul *Meletie Orzescu*, care a obținut titlul de doctor în Medicină, *George Aramă*, trecut apoi la Iași și alții.

La Seminarul din Ismail, înființat în 1864, mutat în 1878 la Galați, primul director a fost arhimandritul *Veniamin Arhipescu* (1864-1868), urmat de preotul *Costache Rosei* (1868-1893). Dintre profesori consemnăm pe *Gavriil Musicescu* la Muzică (1866-1867), *Moise Pacu* (1875-1893) la Istorie și Geografie și alții.

După anul 1860, dar mai ales după 1864, când Seminariile au trecut sub controlul Ministerului Cultelor și Instrucțiunii, numărul manualelor școlare a fost în vădită scădere. Lucrul este explicabil, căci mulți dintre profesorii din generația veche au fost promovați în ierarhia superioară, iar locul lor a fost ocupat în multe cazuri de profesori laici, fără pregătire teologică sau de teologi nehirotoniți, profesorii-preoți rămânând numai la disciplinele teologice. Câțiva dintre foștii elevi ai lui Filaret Scriban și Melchisedec Ștefănescu de la Socola au preluat unele din manualele acestora. Așa a fost cazul cu *Inochentie Moisiu* (*Morală creștină*, după Filaret Scriban și *Compendiu de teologie pastorală*, după Melchisedec), *Policarp Popescu* (*Istoria sacră a Vechiului și Noului Așezământ*), *Ieronim Butureanu* (*Manual de Arheologie biblică*), *August Scriban* (*Teologie morală ortodoxă*), *Moise Pacu* (*Manual de explicarea învățăturilor moralo-evangelice*) și alții.

Dintre profesorii Seminariilor din București, consemnăm pe *Ioan Ghermănescu* cu un *Manual de Istorie a Vechiului și Noului Testament și*

Istoria bisericească până în secolul XVIII, într-un singur volum, tradus din rusește, preotul Ioan Constantinescu cu un *Manual de istorie sfântă a Vechiului și Noului Testament* (2 vol.), fostul episcop de Argeș Ghenadie Țeposu cu o *Liturgică*, ieromonahul Gabriel Rășcanu, fost profesor la Seminarul Central, tot cu un manual de *Liturgică*, arhimandritul Ghenadie Enăceanu, viitorul episcop, care a tradus *Patristica* arhiepiscopului Filaret al Cernigovului și profesorul Nicolae Nitzulescu, cu un *Compendiu de Istoria Bisericii*, tradus și prelucrat după un teolog protestant.

Abia în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea se pot consemna câteva manuale originale, lucrate fie de profesorii de Seminar, fie de profesorii noii Facultăți de Teologie din București. Consemnăm pe preotul Ștefan Călinescu (*Lecțiuni de Teologie Dogmatică*, 1896, *Liturgica*, 1907), diaconul George Gibescu (*Manual de teologie pastorală*, 1894 și alte ediții), Dimitrie Boroianu (*Istoria Bisericii creștine*, 1893), Constantin Chiricescu (*Ermineutica biblică, Arheologia biblică și Introducerea în Vechiul Testament*), Ioan Cornoiu (*Introducerea și Noul Testament*), Vasile Oiaga de la Iași (*Manual de istorie bisericească* 1903), George Aramă de la Iași (*Curs de Omiletică*, 1911), arhimandritul Iuliu Scriban (*Ermineutica biblică*, 1911, *Curs de teologie morală*, 1915) și alții.

Deși nu intră în tema noastră, considerăm necesar să menționăm și faptul că între anii 1860-1864, în cadrul noii Universități din Iași a funcționat și o Facultate de Teologie, cu profesorii Filaret Scriban și Vladimir Suhopan; ea s-a desființat din lipsă de profesori și de studenți. În noiembrie 1881 s-au deschis cursurile unei Facultăți de Teologie la București, cu o existență foarte scurtă, până în ianuarie 1883. S-a redeschis în noiembrie 1884 și a funcționat în cadrul Universității din București până la „Reforma învățământului” din anul 1948.

În Bucovina s-a înființat un Institut teologic la Cernăuți, în 1827, care în 1875 a devenit Facultate, în cadrul noii Universități germane „Francisc Iosefine” de acolo. A fost una din cele mai bune Facultăți de Teologie Ortodoxă din lume, funcționând până în anul 1948.

În Basarabia, s-a înființat un Seminar teologic la Chișinău, în 1813, deci curând după anexarea provinciei la Imperiul țarist. Profesorii erau ruși sau ucraineni, iar cursurile erau predate în limba rusă, deci Seminarul era o instituție de „rusificare” a teritoriului românesc dintre Prut și Nistru. Cu toate acestea, în 1917-1918 în fruntea luptei de eliberare a Basarabiei și de revenire la țara-mamă se găseau foști absolvenți ai acestui Seminar: Pantelimon Halippa, Ion Pelivan, Ștefan Ciobanu, arhimandritul Gurie Grosu, preotul Dimitrie Baltaga și alții.

În schimb, în Transilvania și Banat, învățământul teologic a fost un factor puternic de conservare și afirmare a conștiinței naționale românești. La Sibiu s-a înființat o modestă școală teologică în 1786, reorganizată mai târziu de Andrei Șaguna, în 1852, când aceasta a devenit un Institut teologic cu doi ani, apoi cu trei ani de studii, cum a rămas până în 1918. La Arad s-a înființat un Institut teologic, cu trei ani de studii încă din 1822, funcționând în această formă până după Unirea din 1918. După înființarea Episcopiei Caransebeșului în 1865, a fost transferată acolo „secția românească” a Seminarului teologic de la Vârșeț. La Caransebeș ea a devenit un Institut teologic, funcționând ca atare până după Unirea din 1918.

4. Învățământul teologic seminarial în perioada 1918–1948

După anul 1948, învățământul teologic din Biserica Ortodoxă Română a trecut prin situații destul de critice, provocate în primul rând de lipsa unei organizări unitare, cât și de faptul că majoritatea școlilor teologice nu erau sub conducerea Bisericii. În adevăr, în România existau, după 1918, o Facultate de Teologie la București, în cadrul Universității, cea de la Cernăuți, una nou creată la Chișinău – Iași (1926-1941), cinci Academii teologice în Ardeal și Banat, precum și Seminariile teologice, cu opt clase, în diferite centre eparhiale. Cu timpul s-au înființat noi Seminariile teologice, încât s-a ajuns la un număr prea mare de absolvenți, peste nevoile reale ale Bisericii. În București existau vechile Seminariile: „Central” și „Nifon” (întreținut, în continuare, din fondurile lăsate de întemeietorul său și condus de o eforie), la Iași Seminarul „Veniamin”, la care se adăugau vechile Seminariile reînființate în primele două decenii ale secolului: „Sf. Nicolae” din Râmnicu Vâlcea (1908), „Sf. Andrei” din Galați (1908), „Chesarie episcopul” din Buzău (1914), apoi cele reînființate după 1918: „Neagoe Vodă Basarab” din Curtea de Argeș (1922), cel din Huși (1923) și „Sf. Gheorghe” din Roman (1924). La acestea se adaugă unele Seminariile nou-înființate: „Sf. Grigorie Decapolitul” la Craiova (din 1922 până în 1930 – Seminar superior, zis „de vocație”, cu patru ani de studii, primind absolvenți de cel puțin patru clase secundare sau șase normale), „Miron Patriarhul” din Câmpulung, pentru orfanii de război (1922), cele din Constanța, Dorohoi, Pomârla, Botoșani, Sibiu (cu patru clase, între 1927-1931), un Seminar monahal la Neamțu, mutat apoi la Cernica (1929, desființat în 1941), toate cu o existență efemeră. La reforma învățământului din 1948 mai funcționau Seminariile din București („Central” și „Nifon”), Iași, Roman, Râmnic și Buzău. În Basarabia funcționau acum Seminariile teologice cu opt clase la Chișinău

(sub numele „Mitropolitul Gavriil Bănulescu Bodoni”), la Ismail și la Edineți.

În această perioadă s-au remarcat o seamă de profesori de la *Seminariile teologice din Vechea Românie*. Astfel, la Seminarul „Central”, la care a funcționat până în 1928 arhimandritul-director *Iuliu Scriban*, au funcționat ca directori: preotul *Petre Partenie*, autor de lucrări istorice și teologice, arhimandritul *Chesarie Păunescu*, viitorul episcop al Constanței, apoi al Dunării de Jos, ierodiaconul *Firmilian Marin*, profesor de Geografie, viitorul mitropolit al Olteniei, la care se adaugă unii dintre profesorii de la disciplinele laice: *Iuliu Valaori*, *Iulian Ștefănescu*, *Anton Holban*, *Ion N. Dianu*, slavistul *Petre Caraman* la Limba română, mai târziu profesor la Universitatea din Iași și alții.

La Seminarul „Nifon” menționăm pe preoții directori: *Ilie Teodorescu*, viitorul episcop Ilarie al Constanței, *George Gibescu*, *Nifon Criveanu*, mai târziu episcop la Huși, apoi mitropolit al Olteniei, *Ioan Popescu – Amza*, *Dr. Olimp Căciulă* (1933-1942), *Grigorie N. Popescu*, iar dintre profesori, pe lângă cei dinainte de 1918: *Pr. Eugen Bărbulescu* și *Nicolae Chițescu* la disciplinele teologice, apoi profesorii *Ion Scurtu* la Limba română, *Ion Andrieșescu* la Limba germană, *Iuliu Valaori*, *Sava Saru* și *Nicolae Ștefănescu* la Limba greacă, *I.I. Bujor* și *F. Chiriac* cunoscuți autori de gramatici și manuale de Limba latină, *Ion N. Dianu*, tot la Limba latină, *G. G. Antonescu* și *I. C. Petrescu* la Filosofie, diaconul *Anton Uncu* la Muzică bisericească, profesorii de Conservator *Gheorghe Cucu* și *Mihai Vulpescu* la Muzică vocală, preotul *Victor Popescu* la Matematici și alții.

La Seminarul „Veniamin” din Iași s-au remarcat directorii săi: preoții *Valeriu* și fratele său *Cicerone Iordăchescu*, numiți apoi profesori la Facultatea de Teologie din Chișinău, *Ion Negoită*, *Gheorghe Tudorache*, profesorii-preoți *Constantin Bobulescu*, *Nicolae Hodoroabă*, *Nicolae Donos*, *Ilie Gheorghită*, toți la discipline teologice; dintre profesorii laici notăm pe *Iorgu Jordan*, pe atunci la Universitatea din Iași, academicianul de mai târziu, la Limba română și Limba germană.

La Buzău trebuie subliniată activitatea directorului *Constantin Provian* (1914-1922), doctor în Filosofie, teolog de mare valoare, ales profesor la Facultatea de Teologie din București, decedat însă la scurt timp, iar dintre profesorii-preoți menționăm pe *Grigorie Cristescu*, mai târziu la Sibiu și București, *Constantin Minculescu*, *Nicolae Trifănescu*, *Gheorghe Sibiescu*, iar la Limba română *D. Mărăcineanu*, apreciat autor de manuale didactice etc. La Galați consemnăm numele preotului-director *Ioan C. Beldie*, autor de lucrări teologice, la Roman preotul-director *Gheorghe Vlad*, cu o activitate foarte îndelungată, la Râmnic preotul-director *Nicolae C. Mateescu*, care a

scris și un istoric al Seminarului de acolo, preoții-directori *Ioan Marina* (viitorul patriarh Justinian), *Ion Tomescu*, *Constantin Grigorie* și alții. La Seminarul de vocație din Craiova: preotul-director *Gr. Popescu Breasta* și colegii săi *Anghel Pârvănescu*, *dr. Gheorghe I. Ghia*, toți cu lucrări în specialitățile lor. La Seminarul monahal de la Cernica trebuie să consemnăm alte nume de profesori-cărturari, ca directorul Arhim. *Cesarie Păunescu*, Ierod. *Firmilian Marin*, viitorul mitropolit al Olteniei, arhim. *Dionisie Udișteanu*, *Dumitru Belu* – mai târziu la Oradea și Sibiu –, *Anton Holban* la Limba română și alții. Seminarul din Chișinău a avut un rol însemnat în „romanizarea” teritoriului dintre Prut și Nistru, prin preoții pe care i-a format. Dintre dascălii de acolo consemnăm pe preotul director *Serghie Bejan* (1914-1939), care funcționase – concomitent – și la Facultatea de Teologie înființată acolo.

5. Învățământul teologic din 1948 până în 1989

În 1948, anul marilor reforme politice, economice, sociale și culturale din România, s-a făcut și reforma învățământului de toate gradele. Prin *Legea pentru regimul general al Cultelor* din 4 august 1948, școlile teologice de toate gradele, ale tuturor cultelor, au trecut din grija cultului respectiv, sub controlul Ministerului (devenit Departamentul) Cultelor. Pe temeiul acestei legi, învățământul teologic ortodox a fost trecut sub oblăduirea și îndrumarea Bisericii.

Inițial, Sfântul Sinod a hotărât să se înființeze școli de cântăreți pentru fiecare eparhie, cu o durată de doi ani. În 1951 au devenit „școli medii” de cântăreți, de trei ani, în număr de șase. Absolvenții cu medii mari și vocație pentru preoție au primit dreptul de a continua studiile la Institutele teologice. În 1954 școlile au fost organizate în două cicluri, fiecare cu câte doi ani: primul era școala de cântăreți propriu-zisă, iar al doilea pregătea candidați pentru Institute. În 1955 ciclului al doilea i s-a mai adăugat un an, devenind Seminar teologic. Toate școlile de învățământ mediu bisericesc au primit denumirea de „Școală de cântăreți bisericești și Seminar teologic”, cu cinci clase, cum au rămas până în 1977. De atunci, școlile respective au fost organizate numai ca Seminarii, cu cinci ani de studii, funcționând pe lângă ele și câte o Școală de cântăreți de doi ani, cu un număr mai redus de elevi.

Până în 1989, în Patriarhia Română au funcționat șase Seminarii teologice, la București, Buzău, Mănăstirea Neamțu, Cluj, Craiova și Caransebeș, deci câte unul pentru fiecare Mitropolie, cu excepția Mitropoliei Ungrovlahiei care avea două (la București pentru Arhiepiscopia Bucureștiului și la Buzău pentru Episcopiile Buzăului și Dunării de Jos).

Fiecare Seminar avea câte șapte cadre didactice și un post de duhovnic. În cei cinci ani de studii, elevii primeau cunoștințe generale de Teologie, Muzică bisericească, Limbi clasice (greacă și latină), Limbi moderne (rusă, germană, engleză sau franceză) și discipline de cultură generală (Limba și Literatura română, Istorie, Geografie, Pedagogie, Psihologie, Logică, Legislație de stat etc.). La terminarea studiilor susțineau un examen de diplomă.

Absolvenții Seminariilor teologice puteau fi hirotoniți preoți pe seama unor parohii rurale sau se puteau înscrie la unul din cele două Institute teologice de grad universitar.

Profesorii Seminariilor se recrutau dintre doctori, absolvenți ai cursurilor de doctorat sau licențiați în Teologie. Mulți dintre ei au publicat manuale pentru Seminariile teologice, studii în revistele bisericești.

Toate Seminariile aveau clădiri școlare proprii, amenajate și modernizate, înzestrate cu paraclise pentru practica liturgică și internate: cel de la București în localul fostului internat teologic de la Radu Vodă, cel de la Buzău în clădirea ridicată de episcopul Chesarie, cel de la Neamțu în clădirea fostului Seminar monahal ridicat de Nicodim Munteanu, pe când era stareț, cel de la Craiova într-o clădire nouă, iar cele de la Cluj și Caransebeș în clădirile fostelor Academii teologice.

Pe lângă cele șase seminarii menționate mai sus, datorită efortului patriarhului Justinian Marina, în anul 1949 s-au înființat două Seminarii teologice monahale, cu cinci ani de studiu, la mănăstirile Agapia și Hurezi, pentru pregătirea călugărițelor; din păcate în 1959 amândouă au fost desființate de autoritățile comuniste. Între anii 1968-1977 a funcționat și un Seminar teologic special la Curtea de Argeș, cu o durată de trei ani, care a pregătit preoți pentru parohiile mici din Transilvania și Banat.

Mai mulți profesori de la Seminariile teologice s-au remarcat prin activitatea lor didactică sau publicistică; unii dintre ei au fost promovați mai târziu în învățământul teologic universitar. Astfel, la Seminarul teologic din București consemnăm nume ca *Nicolae Buzescu*, *Nicolae Ciudin*, *Sebastian Chilea*, *Ioan Constantinescu*, *Dumitru Popescu*, mai târziu profesor și rector (decan) al Institutului teologic din București, *Adrian Popescu* și alții.

La Seminarul din Buzău au activat un timp *Ion Bria*, viitor profesor universitar și reprezentant al Bisericii noastre în conducerea Consiliului Mondial al Bisericilor de la Geneva, iar cu o activitate mai îndelungată *Teofil Dumitrescu*, *Cristișor Manea*, profesorul de Muzică *Tudor Mihalache* și alții.

La Mănăstirea Neamț: arhid. *Ioan Ivan*, cel care a slujit cu devotament Seminarul peste un sfert de secol, *Ștefan Alexe*, *Mircea Păcurariu*, deveniți mai târziu profesori titulari la Institutele teologice din București, respectiv Sibiu, *Ilie Georgescu*, viitor consilier patriarhal, *Mihai Vizitiu*, azi lector la Facultatea de Teologie din Iași și consilier cu probleme de învățământ în cadrul Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, *Anibal Panțiru*, la catedra de Muzică, cu o activitate de peste 40 de ani.

La Seminarul din Cluj Napoca au activat câțiva foști profesori ai Academiei (apoi Institutului) teologic de acolo, ca *Ioan Zăgrean* (ulterior profesor titular la Institutul teologic din Sibiu), *Gheorghe Stănescu*, *Ioan Bunea*, sau profesorul de Muzică *Ion Brie*, cu o activitate didactică sau dirijorală foarte îndelungată, *Alexandru Moraru*, *Valer Bel* și *Vasile Stanciu*, azi profesori la noua Facultate de Teologie din Cluj Napoca, *Mircea Basarab*, actualmente preot în München.

La Seminarul din Craiova au activat profesorii *Nicolae Petrescu*, *Vasile Prescure*, *Veniamin Micle*, precum și actualii profesori din învățământul universitar: *Petre Semen*, azi la Iași, *Alexandru Buzera*, *Ștefan Resceanu* și *Dionisie Stamatoiu*, toți la Craiova, și alții.

În sfârșit, la Seminarul din Caransebeș notăm pe profesorul *Zeno Munteanu*, fost la Academia teologică de acolo, *Dumitru Abrudan*, azi profesor și decan la Facultatea de Teologie din Sibiu, *Silviu Anuichi*, care a devenit apoi conferențiar la Facultatea de Teologie din Arad și *Sorin Cosma*, azi profesor la Facultățile din Timișoara și Caransebeș, *Nicolae Achimescu*, azi profesor și decan la Facultatea din Iași.

S-au publicat o serie de manuale pentru elevii Seminariilor teologice, fie de profesori de la Institutele teologice (*Liturgica* lui Ene Braniște și colab., *Istoria bisericească universală* de Ioan Rămureanu, *Morala* de Ioan Zăgrean, *Dogmatica* de Ioan Zăgrean și Isidor Todoran, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române* de Mircea Păcurariu), fie de unii profesori de Seminar (*Studiul Vechiului Testament* de Nicolae Ciudin, *Studiul Noului Testament* de Ioan Constantinescu, *Omiletica* și *Catehetica* de Nicolae Petrescu).

Așadar, până în 1989, în pofida condițiilor în care și-au desfășurat activitatea și a restricțiilor impuse de regimul comunist, seminariile teologice și-au făcut din plin datoria, pregătind aproape 40 de generații de preoți, care L-au slujit apoi cu smerenie pe Hristos în parohiile pe care le-au primit în diverse zone ale țării. Munca profesorilor de la Seminarii, ca și a elevilor din perioada respectivă constituie un capitol „eroic” din viața Bisericii și a neamului nostru.

Bibliografie:

Învățământul teologic până în sec. XVIII. Ștefan Bârsănescu, *Pagini nescrise din istoria culturii românești*, București, 1971, 303 p.

Școala de la Putna. Petru Rezuș, *Din istoria învățământului teologic în Moldova de Nord. Școala duhovnicească de la Putna*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, XXXVII, 1961, nr. 1-2, p. 18 – 22.

Școlile de grămăticici din Țara Românească. Ilie G. Diaconescu, *Școala candidaților de preoție din mănăstirea Glavacioc*, în „Glasul Bisericii”, XIX (1960), nr. 7-8, p. 661-667; Grigorie Urâtescu, *Ierotei Dascălul*, în „Glasul Bisericii”, XXIX (1970), nr. 1-2, p. 58-71; Gabriel Cocora, *Din trecutul pregătirii clerului în cuprinsul Eparhiei Buzăului (1825-1873)*, în „Glasul Bisericii”, XXIX (1970), nr. 3-4, p. 329-362.

Școlile catehetice din Moldova. Veniamin (Pocitan) Bârlădeanu, *Școlile catehetice din Eparhia Hușilor*, în „Biserica Ortodoxă Română”, XLIII (1930), nr. 10, p. 945-950, nr. 11, p. 1019-1029, nr. 12, p. 1117-1129; N. Dragomir și Silviu N. Dragomir, *Pregătirea preoților în Eparhia Romanului*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, LI (1975), nr. 9-12, p. 746-758 și LIV (1978), nr. 1-2, p. 109-125 (partea a doua se ocupă de seminar).

Seminariile teologice. Constantin Erbiceanu, *Istoricul Seminarului Veniamin din Mănăstirea Socola*, Iași, 1885, 136 p.; Gheorghe Adamescu, *Istoria Seminarului Veniamin din Iași (1803-1903)*, București, 1904, 180+180 p.; Șt. Călinescu și D. Boroianu, *Istoria Seminarului Central din București*, Iași, 1904, 279 p.; G. Drăgănescu, *Istoricul Seminarului din Curtea de Argeș*, Pitești, 1900; Al. T. Dumitrescu și Gh. M. Ionescu, *Istoria Seminarilor preoțești din Buzău, Curtea de Argeș, Huși, Ismail, continuat la Galați, Râmnicu Vâlcea și Roman*, București, 1906; C. N. Mateescu, *Scurt istoric al Seminarului*, în „Anuarul Seminarului «Sf. Nicolae»” din Rm. Vâlcea pe anul școlar 1924-1925; Gh. C. Marinescu, *Seminarul din Curtea de Argeș, 1836-1936*, București, 1937; Victor Papacostea și Mihail Regleanu, *Seminarul Central 1836-1936. Documentele întemeierii*, București, 1938, VI + 418 + XIV p.; Dimitrie G. Ionescu, *Seminarul din Buzău*, în „Biserica Ortodoxă Română”, LV (1937), nr. 3-4, p. 175-213; I. Ionașcu, *Material documentar privind istoria Seminarului din Buzău 1836-1936*, București, 1937, XXII + 276 p.; Grigorie N. Popescu, *Din trecutul Seminarului „Nifon mitropolitul” din București*, București, 1943, 239 p.;

A se vedea și Toma G. Bulat, *Profesori bănățeni în serviciul școlilor clericale din Principatele Române în secolul XIX*, în „Mitropolia Ba-

natului”, XVI (1966), nr. 10-12, p. 632-642; Mircea Păcurariu, *Profesori transilvăneni la școlile teologice din Țara Românească și Moldova în secolul al XIX-lea*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, XLIV, (1968), nr. 1-2, p. 29-49; Ilie Georgescu, *Manuale didactice teologice în veacul al XIX-lea*, în „Studii Teologice”, IX (1957), nr. 9-10, p. 710-725; Mircea Păcurariu, *Dicționarul teologilor români*, ed. a II-a, București, 2002.

Învățământul teologic după 1918, Mircea Păcurariu, *Cultura teologică ortodoxă românească între anii 1925-1975*, în „Studii Teologice”, XXVII (1975), nr. 9-10, p. 416-438; Veniamin Micle, *Seminarii teologice la Craiova în secolele XIX și XX*, în „Mitropolia Olteniei”, XXVII (1975), nr. 9-10, p. 666-681; Idem, *Învățământul teologic în cadrul Mitropoliei Olteniei în ultimele cinci decenii*, în „Mitropolia Olteniei”, XXVIII (1976), nr. 1-2, p. 37-49; informații în periodicele bisericești (în special „Biserica Ortodoxă Română”) din 1918 până în 1989.